

Развіццё краязнаўства ў БССР

У развіццё грамадскага краязнаўчага руху пэўны ўклад уносілі добраахвотныя арганізацыі іншага профілю, асабліва Добраахвотнае таварыства пралетарскага турызму і экскурсіяў. У 1933 г. у таварыстве было 45 000 чалавек, што сведчыць аб масавым характары гэтай арганізацыі. Сябры таварыства ўдзельнічалі ў паходах выхаднога дня, экскурсіях па вывучэнні прамысловых прадпрыемстваў і калгасаў. Але і ў гэтай арганізацыі праяўляўся характэрны для савецкага часу адміністрацыйны падыход. Напрыклад, у 1933 г. у турыстычных паходах удзельнічалі 1 062 чалавекі, менш чым дзясятая частка ад колькасці складу арганізацыі. З прычыны адсутнасці матэрыяльнай базы для разгортвання турызму 16 сакавіка 1935 г. гэтае таварыства было скасаванае, а функцыі па развіцці турызму перайшлі да прафсаюзных і краязнаўчых арганізацыяў.

У вывучэнне і ахову рэгіянальнай фаўны станоўчы ўклад уносіла таварыства паляўнічых і рыбаловаў, створанае ў 1921 г. Яно садзейнічала стварэнню 34 заказнікаў пры лясніцтвах. Матэрыялы прыродазнаўчага зместу публікаваліся на старонках часопіса таварыства «Паляўнічы Беларусі».

У 1926 г. у СССР было адноўленае Дзяржаўнае РГТ, з 1938 г. – Усесаюзнае геаграфічнае таварыства пры АН СССР. Беларускія вучоныя сталі актыўнымі сябрамі гэтага таварыства.

Галоўныя прычыны заняпаду краязнаўчага руху звязаныя з таталітарнасцю палітычнага рэжыму СССР, з нецярпімасцю ўладаў да нацыянальных атрыбутаў беларускай культуры, што стала трагедыяй для навуковай і творчай інтэлігенцыі, для тых, хто лічыў сябе грамадзянінам, гаспадаром у сваёй краіне. Кіруючыя колы БССР, партыйныя і савецкія чыноўнікі адстойвалі інтарэсы культурнай рэвалюцыі, якую разглядалі з пазіцыяў дыктатуры пралетарыяту і найбяднейшага сялянства. Пры такой палітыцы краязнаўчы рух не меў перспектываў.

У кантэксте фармавання структуры беларускай навукі ўзнік дэфіцыт факталагічнага матэрыялу, рэгіянальных звестак, неабходных для хуткага развіцця беларусазнаўчых галінаў ведаў і інш., для якіх характэрны рэгіёназнаўчы кампанент. Гэтая ўнікальная сітуацыя, абцяжараная праблемамі недахопу кадравага навуковага патэнцыялу, падштурхоўвала навуковыя ўстановы да супрацоўніцтва з мясцовымі краязнаўцамі, а таксама з'явілася галоўнай прычынай іх непа-

срэднага ўдзелу ў краязнаўчым руху.

У многіх навуковых, навучальных, культурных, гаспадарчых установах і арганізацыях былі створаныя структуры, якія займаліся краязнаўчымі даследаваннямі. Да краязнаўчых таварыстваў пры ўстановах адносіліся Мінскае таварыства гісторыі і старасвеччыны пры Мінскім педінстытуце (1919), этнаграфічная камісія пры Віцебскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута (1922), Беларускае вольна-эканамічнае таварыства (1921) у Беларускам політэхнічным інстытуце, Таварыства вывучэння прыроды, сельскай гаспадаркі і лесаводства (1923) у Беларускам дзяржаўным інстытуце сельскай гаспадаркі, Таварыства краязнаўства і Навуковае таварыства па вывучэнні Беларусі пры Беларускай дзяржаўнай акадэміі сельскай гаспадаркі (БДА СГ) у Горках (1925–1931).

Выдатны ўклад у вывучэнне рэгіёнаў Беларусі быў унесены шматлікімі структурнымі падраздзяленнямі Інбелкульту. У 1925 г. былі створаныя гісторыка-археалагічная, этнаграфічная, прыродазнаўчая, лінгвістычная, літаратурная, мастацтвазнаўчая, педагагічная, сельскагаспадарчая, сацыяльна-эканамічная секцыі і іншыя адзінкі. Дзяржплан БССР перадаў Інбелкульту камісію па вывучэнні прыродных і вытворчых сіл. Інбелкульт атрымаў права адкрываць музеі, бібліятэкі, архівы, склікаць навуковыя канферэнцыі, праводзіць археалагічныя раскопкі і арганізоўваць экспедыцыі. У 1927 г. быў зацверджаны новы (акадэмічны) Інбелкульт, а 13 кастрычніка 1928 г. пастановай ЦВК і СНК БССР ён быў рэарганізаваны ў Беларускаю акадэмію навук.

Этнаграфічная секцыя, у складзе якой працавалі вядомыя даследчыкі, адразу паставіла задачу ўстанавіць цесную сувязь з краязнаўчымі арганізацыямі і для збору матэрыялу стварыць шырокую карэспандэнцую сетку, праводзіць этнаграфічныя экспедыцыі. Шматлікія этнаграфічныя экспедыцыі дазволілі сабраць багаты матэрыял: рэчы, вусна-паэтычную творчасць, песні і інш. Напрыклад, у 1924 г. А. Сержпутоўскі і кампазітар Я. Прохараў правялі экспедыцыю ў Горацкі, Чавускі, Мсціслаўскі і Клімавіцкі паветы з мэтай вывучэння вусна-паэтычнай і музычнай народнай творчасці.

Сабраны матэрыял знаходзіў месца ў музейных калекцыях, абагульняўся ў публікацыях. Выйшла шмат артыкулаў і кніг этнаграфічнага зместу. Апісанню абрадаў і вераванняў

сялянства прысвечана праца А. Шлюбскага «Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны» (1927), высокую ацэнку атрымалі нарысы І. Сербавы «Вільчынскія паляне» (па групе вёсак на р. Прыпяці).

У гістарычнай навуцы працавала плеяда выдатных гісторыкаў і археолагаў, якія актыўна ўдзельнічалі ў краязнаўчым руху: М. Доўнар-Запольскі, А. Бурдзейка, В. Друшчыц, Ф. Забэла, М. Мялешка, К. Кернажыцкі, У. Пічэта, А. Ляўданскі, С. Дубінскі, А. Каваленя, К. Палікарповіч, В. Тарасенка, С. Шутаў і інш.

Гісторыкі распрацоўвалі праблематыку беларускага феадальнага горада (Віцебска, Магілёва, Навагрудка, Брэста). Гістарычная камісія польскага аддзялення Інбелкульту выяўляла і апрацоўвала матэрыялы пра беларускія рэгіёны за перыяд XIX–XX стст. у архівах Масквы і Ленінграда. Каштоўныя матэрыялы былі знойдзеныя пра паўстанне 1863 г. і апублікаваныя ў зборніку «1863 год на Міншчыне» (1927).

Частка вучоных была выкарыстаная для разгрому курса беларусізацыі і краязнаўчага руху, сярод іх таленавіты археолаг А. Ляўданскі. Тыя, хто ў пачатку 1930-х гг. пазбег рэпрэсіяў, вымушаныя былі абслугоўваць бягучы палітычны заказ. Так, А. Ляўданскі ад праблемаў генезісу беларускага насельніцтва і К. Палікарповіч ад праблемаў каменнага веку вымушаныя былі перайсці да праблемаў гісторыі вытворчасці і тэхнікі, у прыватнасці, да вытворчасці жалеза з балотных рудаў, што не мела значэння для сучаснай металургіі.

Прыродазнаўчыя рэгіянальныя даследаванні праводзілі прыродазнаўчая і сельскагаспадарчая секцыі Інбелкульту і Навуковае таварыства па вывучэнні Беларусі пры БДА СГ у Горках. Экспедыцыямі былі ахопленыя ўсе акругі БССР, а таксама такія прыродныя рэгіёны, як Беларускае Палессе (Гомельшчына) і Прыдняпроўе. Вывучалі расліннае покрыва, глебы, фаўну. Гэтыя даследаванні спрыялі назапашванню навуковых ведаў аб прыродзе асобных рэгіёнаў. Таксама на іх аснове вызначаліся навуковыя кірункі ў батанічнай навуцы, уключаючы батаніка-геаграфічнае раянаванне тэрыторыі, геабатанічнае картаграфаванне.

Валянціна САІТАВА

(Працяг будзе)

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 34

Уздоўж: 3. «Бярозка». 8. Азярцо. 9. Пясняр. 10. «Жалейка». 13. Веер. 14. Краса. 15. Паэт. 18. Маці. 19. Цень. 22. Край. 23. Песня. 25. Твар. 29. Вілейка. 31. Калона. 32. Корзюк. 33. Яблынка.

Упоперак: 1. Салавей. 2. Тры. 3. Божа. 4. Опера. 5. Апад. 6. Ясь. 7. Прастор. 11. Лермантаў. 12. «Маленства». 16. Кніга. 17. Вецер. 20. Дакопкі. 21. Гарэцкі. 24. Слёзы. 26. Свая. 27. Рака. 28. Сон. 30. Эра.